

УДК 37.064-057.875:177.7

ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ДОВІРИ У СТУДЕНТІВ ВНЗ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Наталія Яремчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул.Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

На підставі аналізу наукових літературних джерел розглянуто сутність феномену довіри. З'ясовано актуальні тенденції дослідження довіри у різних соціально-гуманітарних науках та виявлено резерв наукового вивчення у сфері педагогіки. Проаналізовано роль та значення довіри у становленні міжособистісних стосунків у контексті механізму взаємодії, необхідної умови співробітництва та засобу гармонізації взаємовідносин. Обґрунтовано актуальність дослідження міжособистісної довіри серед студентів відповідно до їхньої вікової характеристики. Доведено важливість оволодіння умінням створювати “міжособистісний простір довіри” у період юності як необхідний детермінант для особистісного та професійного становлення особистості. Виявлено особливості міжособистісної довіри у контексті самовизначення студентів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу. Окреслено аспекти міжособистісної довіри у процесі формування культури співробітництва студентів. Виконано аналіз особливостей взаємовпливу довіри та спілкування.

Ключові слова: довіра, міжособистісна довіра, міжособистісні стосунки, культура співробітництва, комунікативна компетентність, адаптація, студент.

Останніми десятиліттями феномен довіри з'явився у предметному полі вітчизняних та західних наукових досліджень майже всіх соціально-гуманітарних наук. Значне збільшення інтересу до теоретико-методологічних засад цього явища забезпечує його багатofункціональність, що виявляється як у соціальних сферах через довіру до влади, уряду, парламенту, преси, армії, поліції, церкви, бізнесу, якості продукції/послуг, так і міжособистісних відносинах сім'ї, професійних взаємовідносин, особистих контактах. У кожного з цих напрямів свої закономірності функціонування довіри, але психосоціальна природа дає змогу її розглядати як складову будь-яких людських взаємин у контексті механізму взаємодії, необхідної умови співробітництва та засобу гармонізації стосунків. Лише завдяки довірі суб'єкт може вступити у взаємність з навколишньою дійсністю, пізнати та перетворити її, змінити себе. Така конструктивна взаємовпливовість у цілісній тріаді між довірою до себе, до інших та до світу є вагомим чинником

у формуванні особистісної зрілості. Відповідний науковий аналіз феномену довіри зумовлює як комплексний розгляд різних систем взаємодії суб'єкта, так і кожної зокрема. У контексті цього актуальним є дослідження міжособистісної довіри, особливо серед студентів, вікові особливості яких найсприятливі для особистісного та професійного становлення особистості. Здобуття уміння створювати “міжособистісний простір довіри” у період юності забезпечує індивіду оптимальні умови для його самопізнання і самоствердження та сприяє формуванню комунікативних й міжособистісних компетенцій.

У сучасній науковій літературі питання міжособистісної довіри у студентів розглядають неоднозначно, що свідчить про складність його розуміння та концептуалізації. Системний погляд може сформувати комплексний аналіз особливостей “довіри” та “міжособистісної довіри”. Феноменологія цих явищ розкривається через дослідження у сфері психології. Цьому присвячена низка наукових поглядів, а саме: фундаментального значення для життєдіяльності людини (І. Антоненко, С. Джулард, О. Журавльов, В. Зінченко, А. Купрейченко, П. Ласкоу, К. Роджерс, В. Сафонов, А. Селігмен, Т. Скрипкіна, Ф. Фукуяма, П. Шихірев); трактування феномену дружби (І. Кон, І. Полонський); довірчих відносин і довірчого спілкування на різних стадіях онтогенетичного розвитку особистості (Е. Еріксона, С. Ворожбит, А. Мудрик, В. Пахальян, В. Сафонов); аспекту міжособистісних (Дж. Аллен, М. Обозов, А. Хараш, В. Агеєв) і внутрішньогрупових відносин (Л. Комарова), міжгрупової взаємодії (О. Бодальов, О. Сухов) тощо. Проте міждисциплінарний статус довіри залишає резерв для аналізу ролі і місця в різних системах педагогічної взаємодії та організації навчального співробітництва у сфері освіти. Цьому присвячені дослідження І. Аметова, В. Дрофєєва, Р. Кондрашова, Л. Скрябіна, О. Юрченко та ін.

Огляд наукової літератури дає підстави стверджувати, що незважаючи на доречність, у педагогіці немає фундаментальних праць, які б розглядали детермінанти міжособистісної довіри студентів у контексті формування їхніх особистісних та професійних якостей відповідно до вимог компетентісного підходу у навчальному процесі сучасної вищої школи.

Мета статті – виявити особливості у формуванні міжособистісної довіри студентів в умовах освітнього середовища ВНЗ.

Передумовою дослідження міжособистісної довіри є необхідність проаналізувати змістовий аспект самої довіри, яка є складним та інтегративним явищем. Довіру можна інтерпретувати як оцінку якості ставлення до іншої людини, з огляду на її особистісні характеристики (чесність, надійність, відвертість, щирість тощо); як поведінку, що безпосередньо проявляється в організації спільної діяльності; як процес

передачі важливої інформації іншій людині з переконанням у конфіденційності; як емоційний стан близькості, у якому скорочується психологічна дистанція між людьми. Розуміння феномену довіри можливе в контексті ознак соціальної ідентичності, обміну, соціальної добродійності тощо. Визначення основних ознак довіри дає змогу виявляти різний клас понять – почуття, очікування, стан, уявлення, здатність, процес, соціальна компетентність, розуміння, ставлення, взаємодія [5, с. 45]. Полісемантичність самого слова “довіра” є багатозначним у синонімічному значенні – віра, відвертість, відкритість, впевненість тощо.

У Ф. Фукуяма довіра – це “очікування, яке виникає у певному співтоваристві і полягає в тому, що інші його члени будуть демонструвати правильну, чесну поведінку, яка відповідає духу співпраці та ґрунтується на загальноприйнятих нормах цього співтовариства” [2, с. 82]. Ці очікування можуть бути зумовлені різними чинниками: цінностями, що сповідаються, нормами повсякденного життя, кодексами професійної поведінки та ін. Дослідник наголошує про здатність індивіда “створювати нові об’єднання і нові рамки взаємодії” [2, с. 251]. Цю здатність треба розуміти як соціальну потребу у спільності та близькості, на якій ґрунтується потреба в належності та прийнятті, повазі та визнанні, кооперації, піклуванні про інших. З урахуванням таких припущень можна констатувати про специфічну потребу людини довіряти оточуючим людям.

Зокрема, В. Зінченко визначає довіру як афективне передбачення та оцінку цензу подій, розглядає її як стан або почуття. Довіра припускає наявність “інтелектуального відпрацювання”, якщо на це є час. Проте головною стає “здатність прислухатися до себе, довіритися своїм почуттям” [4, с. 68], що притаманно далеко не всім. “Почуття глибокої довіри до себе, до людей, до світу – наріжний камінь здорової особистості” [4, с. 69]. “Людина повинна навчитися розуміти, чому можна довіряти, а чому не слід. І те, й інше дуже важливе. Це нормальна здатність до довіри й недовіри. Але людина ніколи не зможе втратити спроможності до довіри, до прояву довіри або недовіри в конкретних ситуаціях, оскільки базисна довіра формувалася разом із предметним сприйняттям світу” [4, с. 70].

Змістову подібність понять довіра і віра розмежовує Т. Скрипкіна, вважаючи, що “в основі віри лежить акт прийняття, а в основі довіри – специфічний стан (чи переживання), пов’язане із ставленням, яке виникає при взаємодії суб’єкта і об’єкта. ... Істинна віра, базується на акті прийняття, не потребує досвідченої перевірки (вірю і все), а в основі довіри – прийняття усвідомленого, на основі перевірки власним досвідом” [9, с. 107]. Отже, віра перебільшує силу зовнішніх фактичних і формально-логічних доказів, а довіра стосується питань, що перебувають у компетенції людського пізнання; довіряється той, хто не хоче або не може вирішити чи зробити що-небудь

самостійно, покладаючись або на загальноприйнятту думку, або на авторитетну особу.

Довіру/недовіру між людьми активно досліджує А. Купрейченко. Науковець вважає, що “одним із вимірів соціально-психологічного простору, критерієм психологічної близькості (дистанції), а також детермінантою інших складових ставлення суб’єкта є довіра” [5, с. 162]. У своїй методиці виміру абсолютної довіри особистості до інших людей розглядає довіру через компоненти надійності, єдності, передбачуваності, приязні, розрахунку.

Відповідно до означених поглядів довіру треба розглядати як складну наукову категорію, що відображає певне ціннісне ставлення суб’єкта довіри, має характер очікування бажаного результату та ґрунтується на впевненості в правильності й ефективності дій об’єкта довіри, визнанні його діяльності як відповідної власним інтересам [5, с. 45]. Підхід до довіри як ставлення до суб’єкта взаємодії виокремлює у її структурі когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент охоплює повідомлення про себе, другому учаснику довірливих стосунків та умову взаємодії, а також очікування, пов’язані із поведінкою партнера. Емоційний компонент характеризується емоційними оцінками взаємодіючих сторін та самого процесу взаємодії. Поведінковий компонент містить готовність до визначених дій у ставленні до іншого учасника, до самого себе та умов, що склались [9].

Отже, під міжособистісною довірою треба розуміти ставлення суб’єктів один до одного, яке побудоване на їхніх уявленнях, очікуваннях, емоційній оцінці, готовності до поведінки, що розкривається через когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти.

Міжособистісна довіра є регулятивним механізмом взаємодії в міжособистісних стосунках. Міра залучення особистості у взаємовідносини безпосередньо залежить від частоти і тривалості підтримуваних контактів, вияву психологічної дистанції, як наслідок – глибини прояву довіри. На міжособистісному рівні довіра забезпечує комунікацію, активізує взаємодію, інтегрує спільні дії. Усе це безпосередньо зумовлює оцінку результату міжособистісного пізнання суб’єктів, а відповідні дії забезпечують формування норм, правил та форм поведінки необхідних для побудови взаємовідносин. Важливо, що, уміння формувати міжособистісні стосунки безпосередньо залежить від індивідуального рівня сформованості довіри до людей та відповідних поведінкових проявів.

Особливого значення категорії взаємовідносин набувають у період пізньої юності (17–21 рік), який у хронологічних межах збігається з періодом студентства. Однією з актуальних проблем юності є входження молоді людини у доросле життя, що пов’язане із соціальним становленням особистості. У цей час відбувається формування конструктивного ставлення

до навколишнього світу, яке можливе тільки за умови наявності у людини довіри до себе і до світу, бо довіра є підґрунтям такої взаємодії. Засвоюючи ставлення інших людей, будуючи на цих засадах їхній узагальнений образ, молода людина рефлексує свої стосунки з ними, створюючи свій внутрішній світ, і вибудовує систему ставлень до себе як до суб'єкта нових соціальних взаємовідносин [8]. Зміна соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці продукує перебудову ставлень юнаків. Вони переорієнтовують стосунки на дорослий тип взаємодії, у якому відображається рівноцінне ставлення до себе та до інших. Розширення життєвого досвіду безпосередньо впливає на перехід від тенденції “довірливості” до уміння об'єктивно, критично оцінювати ситуацію і формувати міжособистісну довіру в стосунках.

Міжособистісна довіра тісно пов'язана з феноменом самовизначення суб'єкта, що є головним новоутворенням цього вікового періоду. Під самовизначенням треба розуміти пошук суб'єктом свого способу життєдіяльності у світі на підставі формулюючих у часовій перспективі базових ставлень до інших людей, а також на основі власної системи життєвих принципів, цінностей та ідеалів [8]. Оскільки довіра – це інтегральний показник ставлення суб'єкта до навколишнього світу і є проявом спрямованості суб'єкта на збереження чи зміну свого індивідуального простору, то можна припустити, що функція довіри полягає в забезпеченні соціального самовизначення суб'єкта. Відповідно, від того як вибудовуються стосунки з членами студентського колективу та позиціонується рольове місце суб'єкта у цьому середовищі, залежить його самовизначення та суспільна активність. Тому усвідомлена висока довіра до світу та оточуючих людей є вираженням загальної позитивної спрямованості особистості, а також її гуманістичної життєвої позиції.

Позиціонування довіри, як однієї з фундаментальних складових ефективної міжособистісної взаємодії дає змогу людині активно контактувати з незнайомими та малознайомими людьми, що часто трапляється у студентському середовищі. За таких умов, довіра, з одного боку, пов'язана з ризиком, а з іншого – потребує перевірки досвідом. Тому довіра, першочергово виникаючи у суб'єктивному, внутрішньому світі людини як певне ставлення, може проявлятися лише в її активності. Акт взаємодії слугує перевіркою рівня довіри, і залежно від досвіду, який отримує людина, вона його постійно коригує. Проте будь-який об'єкт навколишнього світу і світ загалом викликають довіру тільки тоді, коли вони характеризуються безпекою (надійністю) і значущістю (цінністю).

Отже, показником цілісності, особистісної зрілості є оптимальний рівень довіри до себе як передумова довіри до інших людей. Феномен довіри до себе має відношення до самосвідомості людини і виявляється у варіативному переживанні самоцінності, самоприйняття і самоприхильності

людини у різних сферах життя, зокрема студентського. Відповідно, довіра до себе та міжособистісна довіра є важливою умовою активності людини як суб'єкта життєдіяльності.

Створення “довірчого простору”, довірчі стосунки між студентами, що характеризуються комфортом (тоді як недовіра сприяє розвитку тривожності і страху), є позитивною установкою студента у ставленні до своєї студентської спільноти, гармонійністю та органічністю взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу. Це також обов'язкова і невід'ємна умова побудови ефективного освітньо-виховного процесу у вищій школі, який повинен підготувати не тільки фахівця, а й сформувати особистість, яка здатна розвиватися та самореалізуватися.

Студентський вік є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини. Набуваючи статусу студента, молода людина потрапляє в нове середовище, в якому продовжується соціалізація її особистості [6, с. 42]. Вихідною соціальною інституцією для студентів є їхня академічна група, у якій формуються міжособистісні стосунки. Механізмом впливу на побудову таких взаємостосунків є міжособистісна довіра як є показник сформованості соціально-психологічного клімату в групі. Сприятливий психологічний клімат, за умови безпосередньої довіри усіх студентів один до одного, дає змогу групі найбільш повно реалізувати свій духовно-психологічний потенціал, а також кожному студенту саморозкритись і самореалізуватись.

Зазначимо, що за відсутності міжособистісної довіри неможлива ефективна взаємодія між студентами, бо вона є необхідною умовою співпраці. Однак іншою крайністю може стати ситуація, коли через надмірно високий рівень довіри студент перестає проявляти активність у формуванні власної думки з того чи іншого питання, думку авторитетних студентів сприймають за власну, не оскаржують і не ставлять під сумнів.

Відсутність активності, комфорту, безпеки у студентів може бути показником дезадаптивності, спричиненої недостатністю міжособистісної довіри. Дослідник В. Шеремета дійшов висновку, що показником довіри є співробітництво, і чим вищий рівень співробітництва в колективі, тим краще проходить соціально-психологічна адаптація в ньому [10]. Як відомо, процес навчання – це певний рівень міжособистісного співробітництва. Отже, довіра може мати взаємозв'язок з процесом навчального співробітництва студентів, тобто із соціально-психологічною адаптацією студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі.

За таких умов важливо формувати культуру співробітництва у студентів як необхідну складову міжособистісної компетентності. Побудова будь-яких кооперативних відносин (співпраця, взаємодопомога, підтримка, участь тощо) потребує умінь організувати співпрацю, готовності до

колективної взаємодії, вміння працювати в команді, сміливості до висловлення ідей, спрямованості особистості на вирішення суперечностей та конфліктів тощо. Напрацювання таких поведінкових норм студентами відбувається в умовах освітнього середовища і безпосередньо пов'язаної з механізмом функціонування довіри. Поява міжособистісної довіри сприяє зіставленню взаємних оцінок, установок, уявлень, очікувань, співпадіння оцінок обговорюваного змісту та взаємної значущості для суб'єктів. З огляду на це важливе спільне обговорення матеріалу, пояснення позиції студентів відносно його змісту, вироблення спільної думки, прийняття спільного рішення. Отже, у процесі навчання студенти можуть оволодіти такими компетенціями за умови створення конструктивних міжособистісних стосунків у їхньому безпосередньому оточенні.

Міжособистісна довіра лежать в основі процесу спілкування. У різних видах професійної діяльності від вияву формального та неформального спілкування залежить успішність діяльності. Тут проявляється взаємозворотня тенденція: комунікабельність як властивість особистості може продукувати довірливість, а феномен довіри може визначати комунікабельність особистості. Відповідно, комунікативна взаємодія позначається на успішності навчальної діяльності студентів, на розвитку в них таких особистісних якостей, як активність, самостійність, працелюбність тощо [7].

Комунікативний простір міжособистісних відносин у юнацькому віці відкриває широкі можливості особистості – саморозкриття, прийняття, розуміння тощо. Відповідно, гостра потреба у спілкуванні з іншими обґрунтована потребою почути свій “внутрішній голос”, пізнати себе самого.

Можливість зайняти певну ціннісну позицію стосовно самого себе та інших людей через аспект довіри створює передумови для побудови власної життєвої стратегії, яка орієнтована на саморозвиток, зокрема, у професійному аспекті. Якщо здобуття обраної професії студентом відповідає його “Я”-концепція, то він досягне самоактуалізації. Науковець С. Достовалов, трактуючи поняття “професійної “Я”-концепції особистості, виокремлює в ній реальну та ідеальну складові. Зокрема, у структурі професійної самооцінки виділив самооцінку результату (оцінка досягнутого) та самооцінку потенціалу (оцінка своїх професійних можливостей у контексті довіри до себе). Проте наголосив, що розвиток “професійної “Я”-концепції” студента безпосередньо залежить від системи цінностей та міжособистісної довіри у соціальній групі, до якої належить особистість [3]. Отже, фактор довіри в освітньому середовищі визначає ключову роль для становлення професійної ідентичності майбутніх фахівців.

Дослідник П. Шихірев розглядає становлення міжособистісної довіри у професійній взаємодії через індивідуальні особливості особистості –

порядність, професійна компетентність, послідовність, лояльність, відкритість, формування яких припадає на період студентства [11].

Оскільки, метою сучасної вищої освіти є не тільки здобуття знань і вмінь, а й розвиток особистості, то професійна підготовка студентів повинна відбуватись в атмосфері “довірчого простору” студентської спільноти, забезпечуючи, таким чином, професійне становлення майбутнього фахівця.

Отже, наявність міжособистісної довіри у студентському середовищі позитивно впливає на співпрацю, зменшує кількість конфліктних ситуацій, покращує міжособистісні стосунки та внутрішньо-груповий клімат, що в свою чергу позитивно впливає на процес навчання студентів у вищому навчальному закладі та їхнє професійне становлення.

Оскільки довіра у сфері освіти може проявлятися в різних формах, то подальше дослідження феномену довіри можливе у напрямках міжособистісної довіри студентів та викладача, довіра до ВНЗ як організації, довіра до якості освіти тощо.

1. *Антоненко И. В.* Обзор исследований по проблеме доверия / И. В. Антоненко // Социальный психолог. – 2003. – № 1. – С. 26–35.
2. *Боханова Ю. А.* Особенности социальной адаптации студентов к условиям ВУЗа / Ю. А. Боханова // Психолого-педагогичні проблеми розвитку сучасних освітніх технологій. – Луганськ : Вид-во СНУ, 2004. – С. 45–48.
3. *Достовалов С. Г.* Доверительные отношения личности как детерминанта восприятия индивидуальности в юношеском возрасте С. Г. Достовалов // Доверие в социально-психологическом взаимодействии: Коллективная монография / под ред. Т. П. Скрипкиной. – Р н/Д : Изд-во РГПУ, 2006. – С. 254–266.
4. *Зинченко В. П.* Психология доверия / В. П. Зинченко. – Самара : Самарский гос. пед. ун-т, 1998. – 112 с.
5. *Купрейченко А. Б.* Психология доверия и недоверия / А. Б. Купрейченко. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2008. – 571 с.
6. *Подольяк Л. Г.* Психология вищої школи: підручник / Л. Г. Подольяк, В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
7. *Сафонов В. П.* Особенности доверительного общения: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук. / В. С. Сафонов – М., 1998. – 19 с.
8. *Скрипкина Т. П.* Доверие к себе как условие развития личности / Т. П. Скрипкина. // Вопросы психологии. – 2002. – № 1. – С. 95–103.
9. *Скрипкина Т. П.* Психология доверия / Т. П. Скрипкина. – М. : Изд. центр “Академия”, 2000. – 264 с.

10. *Шеремета В. Ю.* Соціальні функції довіри / В. Ю. Шеремета. // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Том. IX. – Ч. 1. Київ, 2007. – С. 437–443.
11. *Шихирев П. Н.* Современная социальная психология / П. Н. Шихирев. – М. : “Академический проект”, 1999. – 448 с.

*Стаття: надійшла до редколегії 09.06.2016
доопрацьована 11.08.2016
прийнята до друку 25.08.2016*

FORMATION OF INTERPERSONAL TRUST BETWEEN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Nataliya Yaremchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005*

The article focuses on the phenomenon of trust, on the basis of analysis of scientific sources. There were considered up-to-date trends in the field of research of trust phenomenon in various social studies and humanities, and therefore, there were determined potential resources for scholarly research in the sphere of pedagogic. The research reveals the specificities of psychosocial essence due to close relation of self-trust, trust to others and to the surrounding world. There were analysed the importance and significance of trust for establishment of interpersonal relationships in terms of communication as an inevitable constituent of cooperation and as a harmonizing factor. The article provides grounding for the study of interpersonal trust among students according to age groups. The research proves the importance of skills of “interpersonal trusted environment” establishment at young age as an inevitable determinant factor of personal and professional personality becoming. We found out the specificities of interpersonal trust in terms of self-determination, self-understanding, self-improvement, self-actualization of students in the educational environment of higher education institution. There were highlighted the aspects of interpersonal trust during the process of student cooperation culture formation. We conducted the analysis of the peculiarities of mutual impact of trust and communication. Besides, there were considered the factors of interpersonal trust and communication in the process of formation of students’ communicative competence.

There were projected the perspectives of further research of the interpersonal trust phenomenon in terms of pedagogic.

Key words: trust, interpersonal trust, interpersonal relationships, interpersonal competence, culture of cooperation, communicative competence, adaptation, student.

